

Ševčíková, Tereza

[Hyginus. Sphaera octava: mýty a věda o hvězdách. II, O astronomii = (De astronomia)]

Graeco-Latina Brunensia. 2014, vol. 19, iss. 2, pp. 151-153

ISSN 1803-7402 (print); ISSN 2336-4424 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131956>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

HYGINUS. *Sphaera octava: mýty a věda o hvězdách. II. O astronomii*. Ed. Alena Hadravová. Vyd. 1. Praha: Artefactum, 2013, 228 s., ISBN 9788086890531.

Recenzovaný titul je druhým dílem tematicky spjaté tetralogie věnující se antickému a středověkému evropskému pohledu na hvězdnou oblohu. Obsahem prvního svazku je překlad Pseudo-Hyginových scholií k *Bájím* Gaia Iulia Hygina. Druhý díl obsahuje první český překlad Hyginova prozaického spisu *O Astronomii*, Pseudo-Eratosthenových *Zhvězdění* a překlad překladu Arátových *Jevů na nebi*, jehož autorem byl Radislav Hošek.¹ Třetí díl potom obsahuje transkripci a český překlad anonymního latinského traktátu sepsaného na počátku 15. století. Tento traktát navazuje na o dvě stě let starší spis *Liber de signis et imaginibus celi*, ve kterém Hyginovo dílo přepracoval Michael Scotus, astronom pocházející z oblasti Britských ostrovů. Třetí svazek je doplněn rozsáhlou studií o ikonografii vybraných souhvězdí a studií o ikonografii planet, jejíž autorkou je Lenka Panušková. Čtvrtý svazek přináší výsledky mezioborového studia přemyslovského nebeského glóbu zhotoveného ve druhé polovině 13. století. Na jeho zkoumání se s Alenou Hadravovou podílel i astrofyzik Petr Hadrava. Součástí posledního svazku je také edice a český překlad latinské verze *Katalogu stálic*, který v 9. století pořídil as-Sufí na základě Ptolemaiova *Katalogu hvězd*. Jádra každého dílu předchází poměrně obsáhlý úvod shrnující informace klíčové pro další četbu.

Ve druhém svazku můžeme kromě úvodu, kterému bude věnován následující odstavec, nalézt i bohaté rejstříky (s. 217–229). U některých hesel sice jsou uvedeny i odkazy na místa, kde se dané slovo nevyskytuje (např. Ps.-Erat. 28 u hesla Pégasos), ovšem to mohlo být zapříčiněno závěrečným technickým zpracováním. Součástí rejstříků jsou také česko-latinský a latinsko-český slovník souhvězdí následované řecko-českým slovníkem souhvězdí vycházející z autorů, o nichž je v knize pojednáváno. Všechny slovníky vždy uvádí i mezinárodní třípísmennou zkratku daného souhvězdí. S těmito zkratkami autorka v průběhu celé knihy pracuje, zejména v úvodu v pasáži o katalogích hvězd (s. 19–28), a jejich seznam, do kterého může čtenář v případě potřeby nahlédnout, je tak nepostradatelnou složkou práce. Rejstříkům předchází seznam pramenů a další literatury, která případnému zájemci nabídne hlubší vhled do dané problematiky (s. 198–216). Celou knihou prochází podrobný poznámkový aparát vytvořený autorkou, který v oddílu věnovaném Hoškovu překladu Arátových *Jevů na nebi* Hadravová doplnila o relevantní poznámky překladatele samotného.

Úvod recenzovaného svazku přináší informace o C. I. Hyginovi a jeho spisu *De astronomia* (*O astronomii*), jehož překlad tvoří jádro celé knihy. Autorka zde nastiňuje zatím jasně nevyřešenou otázku identifikace a časového zařazení Hygina a jeho autorství spisů *O astronomii* a *Báje*. Následuje již jednou zmiňovaná pasáž o katalogích hvězd věnující se uspořádání souhvězdí, jejich počtu a proměně v očích literátů v průběhu staletí. Na straně 19 ovšem došlo k mírnému lapsu, když autorka při zmínce o mytologickém sejetí různých souhvězdí uvedla, že Perseus „na koni Pégasovi zachránil Andromedu před mořskou nestvůrou Velrybou.“ Okřídlený kůň Pégasos je sice s Perseem spjat, avšak nikoliv jako „dopravní prostředek“. S Perseem se setkal pouze tehdy, když vyletěl z těla Gorgony Medúzy, které

¹ Tento překlad vyšel v roce 1986 jako součást prémie Antické knihovny nazvané *Hvězdy, hvězdáři a hvězdopravci*. (ARÁTOS ze Solů. „Jevy na nebi.“ Přeložil a poznámkami opatřil RADISLAV HOŠEK. In KALIVODA, JAN. (ED.) *Hvězdy, hvězdáři, hvězdopravci*. Praha: Svoboda, 1986, s. 39–57.)

hrdina chvíli předtím ut'al hlavu. Osedlal jej až jiný rek – Bellerofontés. Perseus k přepravě na větší vzdálenosti používal okřídlené sandály, které dostal od posla bohů Herma. Ačkoliv již v antice začíná trend ztotožňování Persea s Bellerofontem, který se naplno projevuje ve středověku a hlavně potom v období renesance, v žádném z děl autorkou traktovaných spisovatelů k tomuto splynutí postav ještě nedochází. Proto ani jejich záměna v tomto textu není zcela šťastná. Dále se autorka věnuje Ptolemaiovu katalogu hvězd. Na straně 21 potom Hadravová nabízí tabulku uvádějící pořadí, v jakém se u vybraných autorů objevuje popis jednotlivých souhvězdí a dalších jevů. Autoři jsou seřazeni chronologicky zleva doprava. Hadravová neuvádí, proč vybrala právě tyto autory, a navíc vinou velkého množství sloupců působí tabulka poněkud nepřehledně. Domnívám se, že k jejímu zpřehlednění by posloužilo, kdyby díla Arátových překladatelů, tj. M. T. Cicerona a Germanika Iulia Caesara, v tabulce uvedena nebyla, protože jsou obě obsahově zcela závislá na Arátově vzoru. Germanikův překlad je co do pořadí jevů naprosto shodný s Arátovým textem a Cicero se od své řecké předlohy liší jen v pěti po sobě jdoucích případech, které by stačilo postihnout v poznámce pod čarou. Mimoto se jedná o verše z první třetiny básně, která se dochovala pouze fragmentárně v rámci pozdějších Ciceronových spisů (či spisů jiných autorů) a o jejíž přesné podobě se dnes můžeme jen dohadovat. Stejně jako u Cicerona by bylo vhodné postupovat i v případě Rufia Festa Aviena, jehož spis je sice téměř dvakrát delší než Arátův text, přesto však své předloze zůstává v otázce skladby obsahu věrný. Avienus zaměřuje pouze pořadí souhvězdí Raka (Cnc) se souhvězdím Blíženců (Gem). Na tabulku dále navazuje text se závěry vyplývajícími ze srovnání údajů v ní obsažených. Druhá část této kapitoly pojednává o součtech hvězd v souhvězdích. Na jejím začátku (s. 25–26) se opět objevuje tabulka uvádějící tyto součty podle tří edic Pseudo-Eratosthena, dvou edic Hygina a podle Ptolemaiova katalogu. Tabulka je opatřena jasnými vysvětlivkami a po ní následuje rozbor udávaných údajů.

V poslední části úvodu se Hadravová věnuje postavám Hyginových předchůdců i následovníků a jejich dílům. Přehled autorů ve zkratce shrnuje podstatné údaje vyplývající z dostupné sekundární literatury a přináší tak základní informace, které čtenář neobeznámený s antickou astronomií potřebuje. V této pasáži autorka používá nepřesnou argumentaci v oddílu o M. Maniliovi. Na straně 42 Hadravová uvádí, že Avienus zcela jistě z Manilia čerpal, což má dokazovat shodná nomenklatura souhvězdí: „Oba autoři např. shodně jmenují souhvězdí Orla nejen běžným výrazem Aquila, ale – v našich pramenech jako jedíni – i opisem Iovis ales, „Iovův pták“; stejně tak Andromedu označují oba shodně jako Cepheis, tj. „Kéfeis“... Střelce jen oni dva značí mj. výrazem Sagittifer, tj. „Nosič šípu“ atd.“ Přitom výrazy „Cepheis“ a „Sagittifer“ se vyskytují i v Germanikově² textu a výraz „Iovis ales“ se vyskytuje nejen u Germanika³, ale také u Cicerona⁴. Závěr, ke kterému zde autorka dochází, tedy že „Avienus byl Maniliem ovlivněn a čerpal z něj,“ tak může být snadno zpochybněn, protože jiné argumenty podporující toto tvrzení v textu obsaženy nejsou. Nicméně vzhledem k tomu, že se nejedná o odbornou studii na téma Aviena a jeho vzorů, ale o úvod k textu Hygina, není toto přehlédnutí závažné.

² „Cepheis“ – GERM. 240; 704; „Sagittifer“ – GERM. 392; 551. (GERMANICI Caesaris *Aratea*. Iterum editid. Alfredus BREYSIG. Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1899.)

³ GERM. 316; 607.

⁴ CIC. ARAT. 294. (Aratus secundum translationem quam fecit Cicero Phaenomena Edidit E. BAEHRENS. In *Poetae Latini Minores*. Vol. 1. Lipsiae: Teubner, 1879. s. 7–27.)

Závěrem je třeba konstatovat, že tetralogie *Sphaera octava* si za cíl klade nelehký úkol informovat čtenáře, který velmi pravděpodobně s rozebíraným tématem není detailně obeznámen, o antické a středověké astronomii a s bájemi s ní spjatými. Recenzovaný díl i přes drobná přehlédnutí svůj úkol plní se ctí. Překlady jsou čtivé, úvod postihuje znalosti potřebné k další četbě, poznámkový aparát je důkladný a seznam pramenů a literatury odkazuje odborníky na texty zabírající se danou problematikou do větší hloubky.

Tereza Ševčíková

OTISK, MAREK – PSÍK, RICHARD. 2014. *Matematické listy Gerberta z Remeše*. Praha (Dějiny matematiky 57). ISBN 978-80-7378-260-3. 164 stran.

Přestože je obecně přijímaným faktem, že součástí středověkého písemnictví jsou také spisy zpracovávající odborná témata např. z oblasti lékařství, práva, teologie a disciplín kvadrivia, odvažuje se na pole této literatury vstoupit jen málo latinských filologů, a i ti tak zpravidla (moudře) nečiní osamoceně, nýbrž se nechávají doprovázet specialisty na středověkou epochu příslušných oborů, nebo naopak vystupují jako jejich průvodci. Jedním z nejčerstvějších dokladů takovéto plodné interdisciplinární spolupráce je publikace věnovaná matematickým listům Gerberta z Remeše, která vzešla z autorské dílny filozofa Marka Otiska a filologa Richarda Psíka.

Vůdčí úlohy na přípravě této publikace se ujal Marek Otisk, který se osobností arcibiskupa remešského a ravennského, pozdějšího papeže Silvestra II., dlouhodobě zabývá.¹ Souvislost mezi středověkou filozofií a vybranými kusy Gerbertovy korespondence je věci neznalému zájemci nastíněna hned v předmluvě díla (s. 7): Listy, o nichž kniha pojednává, spojuje skutečnost, že tematizují základní matematickou disciplínu – aritmetiku. V očích středověkých učenců bylo toto svobodné umění ovšem pojímáno jinak, než jak na ně nahlížíme dnes: protože číslo bylo považováno za podstatu a přirozenost všech věcí a číselné poměry za základ řádu stvořeného světa, aritmetika byla pěstována jako filozofie čísla a považována za základní vědu, jež umožňuje porozumět metafyzickým základům univerza (srov. s. 41).

Vlastnímu překladu Gerbertových listů o aritmetice předchází rozsáhlá úvodní studie. V její první části je přiblížen životní příběh autora tlumočených textů: líčení jeho osudů do doby, kdy usedl na stolec sv. Petra a přestal mít čas na své učené záliby, je poměrně podrobné a na životnosti mu dodává skutečnost, že je do značné míry založeno na řeči pramenů 10.–12. století. Je zřejmé, že se M. Otisk v těchto informačních zdrojích dobře orientuje a je si vědom jejich rozdílné výpovědní hodnoty – vedle pramenů objektivnější povahy se mezi nimi nacházejí pozdější literární zpracování Gerbertova příběhu, obsahující notnou dávkou fikce (různá zpracování motivu učencova spolčení se s ďáblem), tzv. *Gerbertova legenda*; nicméně připadalo by mi vhodnější, kdyby byly věrohodné informace ve výkladu jasněji odděleny od fantastických historek a uvítala bych také alespoň stručné zhodnocení nejdůležitější sekundární literatury ke Gerbertovu životu.

¹ Srov. OTISK, MAREK. 2010. *Papežovo ďábelské vědění. Věda a filosofie v době Gerberta z Aurillacu*. Ostrava.